

Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészettudományi kar
Psichológiai Intézet Doktori Iskola

**TUDOMÁNYOS ÉS KÖZNAPI ELMÉLETEK
A NŐISÉGRŐL ÉS AZ ANYASÁGRÓL**

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Témavezető:
Dr. Erős Ferenc

Kende Anna
Pécs, 2002.

TÉZISEK

Kérdésfeltevés

A nőiség és az anyaság témái kapcsán relevánsnak tűnő pszichoanalitikus és feminista irányzatokat dolgozatomban egy konkrét koncepció szerint szűkítettem le: arra a kérdésre kerestem a választ, hogy definiálható-e a nők helyzete, mint szubjektumok helyzete. A disszertációban elsősorban az amerikai feminista pszichoanalitikus és feminista kritikai elméletek által javasolt megfogalmazás szerint jelenik meg a szubjektum kifejezés, mégpedig arra utalva, hogy a személy rendelkezik-e azzal a lehetőséggel, hogy önazonosságát meghatározza, elismerik-e mások, illetve felismeri-e önmagában azt a képességet, kompetenciát és jogosultságot, hogy saját identitását, identitásait kialakítsa, illetve mások identitásainak alakulásában részt vegyen. Fontos hangsúlyozni, hogy a szubjektum kifejezés ebben az értelmezési keretben sem távolodik el a pszichoanalitikus irodalom által képviselt definícióktól.

Mi az, amit ehhez nyújtanak a pszichoanalitikus elméletek, és mely feminista pszichoanalitikus elméletek képesek ily módon megragadni a nők által betöltött társadalmi pozíciókat a nőiség és az anyaság jelentéseinek, jelentőségének definiálásakor?

Alkalmazott módszerek

Disszertációmban elsősorban a témához kapcsolódó pszichoanalitikus elméleteket tekintem kiindulópontnak és a bemutatásra kerülő tudományos diskurzus alapjának. A pszichoanalízis a nőiség és az anyaság szociális konstrukciós megközelítésében kitüntetett szerepet betöltő irányvonalnak tekinthető, mivel egyszerre képes a személy intrapszichés - tudatos és tudattalan - történéseit megragadni, de ugyanakkor magyarázatot kínál az interperszonális és a csoportközi kapcsolatokra is. Emellett nem lehet figyelmen kívül hagyni a pszichoanalízisnek a 20. században betöltött kiemelkedő jelentőségét sem, amely egyaránt megmutatkozik a művészetekben, a tudományos gondolkodásban, vagy akár a hétköznapi valóságában.

A pszichoanalitikus elméletek a heteroszexualitást és az anyaságot a nőiség feltételeiként jelölik meg. Ez nem csak azért nem szerencsés, mert nem minden nő anya és nem minden nő heteroszexuális, tehát a nők e két jelentős csoportját (a gyermektelen és a leszbikus nőket) patologizálja, hanem mert még a heteroszexuális nők és anyák sem feltétlenül e két komponenst tekintik identitásuk legfőbb bázisának. Továbbá, az anyaság olyan érzékeny aspektusa a nőiségnek, amelyet gátlástalanul fel lehet használni politikai célokra is, tehát különösen fontos, hogy rávilágítsunk a nézőpontok keletkezésének kontextusára, a bennük rejlő leegyszerűsítésekre és részrehajlásokra.

A nőiség és az anyaság pszichoanalitikus elméletei elvezetnek ahhoz a kérdéshez, hogy a pszichoanalitikus elméletek alapvetően preskriptíven vagy deskriptíven közelítenek-e a nők helyzetéhez? Van-e tehát létjogosultsága a feminista pszichoanalízisnek, amely a nők által a társadalomban betöltött kedvezőtlenebb pozíciót kívánja a pszichoanalitikus belátások segítségével megváltoztatni? Amennyiben a

preskriptív pszichoanalízis feminista kritikája és a deskriptív elgondolások újraértelmezése elfogadható megközelítés, további kérdés, hogy milyen feminista pszichoanalitikus elméletekhez érdemes fordulni a nőiség és az anyaság kérdései tekintetében?

A feminizmus alapvetően kétféleképpen viszonyul az anyasághoz. Az egyik elképzelés szerint a nők felemelkedésének forrását látja benne, azaz a terhesség, az anyaság a nők számára a szolidaritás és a hatalom forrása. Ezzel némileg ellentétesen létezik egy olyan elgondolás is, amely az anyaságot a nők társadalmi helyzetének megváltoztatásán kívülre helyezi, és az anyaság társadalmi reprezentációira úgy tekint, mint a változások egyik lehetséges gátjára, hiszen úgy véli, hogy antifeminista hozzáállás volna az anyaságot a nők közötti összetartás és azonosság forrásaként megjelölni. Bár disszertációmban több szempontból inkább a második megközelítéshez kapcsolódom, hiszen a nőiség és az anyaság egymást determináló fogalmait veszi célba e második nézet is, az első elképzelés képviseletében alkotott elméleteket is igen hasznosnak tartom az anyaság és nőiség fogalmainak komplexebb leírásában. Emellett az anyaságot magam is kiemelném a nő mint szubjektum leírásának témakörében, ugyanis úgy vélem, egy árnyalt, az ellentmondásokra is kielezett leírás hozzásegíthet ahhoz, hogy a nőiségre vonatkozó normatív elméletektől eltávolodva felismerjük a szubjektivitás terét a nőiségben és az anyaságban, rámutatva azok egymással összefüggő, és egymástól elkülönülten is létező aspektusaira. Az anyaságra tehát nem mint akadályra, és nem mint a hatalom forrására tekintek, hanem mint olyan fogalomra, amely segít megérteni, miért nem tekinthetők a pszichoanalitikus elméletek értelmében, illetve a köznapi gondolkodásban a nők a férfiakhoz hasonlóan szubjektumoknak.

Az elgondolások tudományos megközelítései mellett a disszertáció második felét képező két empirikus kutatómunka a problémával kapcsolatos köznapi diskurzusokat igyekszik feltárni. Az elsőként ismertetett vizsgálatban levélben megírt szüléstörténeteket ismerhetünk meg, ahol a szülés és a szülés körüli események leírását az anyává válás élményének legmarkánsabb fordulópontjaként foghatjuk fel. A naív beszámolók rámutatnak arra, hogy a (köznapi és tudományos diskurzusokból építkező) elvárások és élmények egymással milyen kapcsolatban vannak, illetve milyen jelentőséggel bírnak a szülést nemrégén átélt nők számára. A kutatás arra összpontosít, hogy mit jelent egy adott társadalmi-történeti kontextusban gyermeket szülni, milyen elvárásai vannak a várandós nőnek szülése előtt, milyen élmények alakíthatók ki a szüléshez kapcsolódóan, és az elvárások és élmények mögött milyen tényezők hatása rejlik.

A dolgozatomban bemutatott másik empirikus kutatás, amely fókuszcsoport beszélgetésekre épült, szintén a köznapi narratívák keretein belül igyekszik adatokkal szolgálni. Ebben a vizsgálatban azonban főként az anyaság és a nőiség kapcsán kialakított tudományos, társadalmi és személyes diskurzusokra vonatkozó naív elméletalkotás folyamatát kívántam tetten érni és elemezni. A vizsgálatok tehát főként a szociális konstrukció folyamatait hivatottak feltárni, amelyek a tudományos diskurzusok kialakításában legalább akkora szerepet játszanak, mint a vizsgálatok során feltárni kívánt köznapi vélekedésekben.

A disszertáció leglényegesebb megállapításai

1. Történeti háttér - a nőiség és anyaság reprezentációi

A nő mint Madonna, illetve mint szajha reprezentációi nem csupán a vizuális kultúra részét képezték, hanem viselkedési modelleket szolgáltak a nők számára. A kulturális kontextus, amelyben ezek a reprezentációk születtek, és amelyek számára e reprezentációk üzeneteket hordoztak, az anyát normatív módon ábrázolta a kötelességtudó, otthonteremtő, vallásos személy képében, míg a nőiség ezzel teljesen ellentétes pólusán megjelenített nőt csábítónak, deviánsnak, és veszélyesnek mutatta be. A 19. század női reprezentációi rendkívül erős befolyást gyakoroltak, illetve markánsan tükrözték azt, ahogyan egy normális, patológiától és hisztériától mentes nőnek kell élnie életét. Noha a szexualitás terén bekövetkezett változások következtében a szexuálisan aktív, asszertív nőt már senkinek nem jutna eszébe bolondokházába zárni, ugyanakkor a férfiak és nők szexualitáshoz való viszonyában meglévő különbségek továbbra sem változtak lényegesen. A Madonna / szajha felosztás a társadalmi megítélés szintjén továbbél.

A női test mai reprezentációi nem egyértelműen rejtik magukban a Madonna / prostituált dichotómiát, hanem sokkal inkább a gömbölyded - felesleggel rendelkező - anyai testet állítják szembe a szikár - célra törő - férfi testével, vagyis a kontrollálatlan történéseknek kitett testet, a magán uralkodni képes testtel. Nem változott meg azonban, ami a nőekkel kapcsolatos reprezentáció és a femininitás háttérében mindig is ott volt: a nőiségben rejlő ambiguitás, amely a női szerepek egymást kizáró sokféleségében gyökerezik. Korábban a társadalmi elvárások szintjén láthattuk az egymást kizáró, egymással ellentétes elvárásokat, vagyis egy nőnek választania kellett a korlátozott számú utak közül. Ma azonban a társadalom egyszerre küldi ellentétes elvárásait a nők felé, amelyeket a mások általi, illetve az önelfogadás érdekében szimultán kellene teljesíteni.

2. A szubjektum és az interszubsztivitás jelentősége a nemek kérdésében

A nemi identitásra vonatkozó pszichoanalitikus elméletekkel és a posztstrukturalista megközelítésekkel szinte egy időben fejlődött ki a tárgykapcsolat elméletek, a szelf pszichológia és az interperszonális iskola sajátos ötvözeteként a kapcsolati pszichoanalízis. Ez az elmélet a nemek pszichológiájában a többszörösséget, az individualitást, az instabilitást és a változékonyságot hangsúlyozza. A kapcsolati pszichoanalízis egyik kulcsfogalma az interszubsztivitás, amely a nemi identitásról, a nemekről való gondolkodásban lehetőséget kínált a személyek társadalmi beágyazottságának kezelésére is. Ha a klasszikus pszichoanalitikus fogalmaktól eltávolodunk, és nem a szubjektum–objektum komplementer kategóriáiban, hanem egy interszubsztív helyzetben gondolkodunk, a komplementer aktív/passzív, szubjektum/objektum helyett két aktív fél közötti szimmetrikus szituációt látunk. A klasszikus szubjektum/objektum felállásban az egyik nyeresége a másik veszteségét jelenti, illetve a váltás az objektum pozíciójából a szubjektuméba csak annak árán történhet meg, ha a másik objektummá válik.

A komplementaritást csak váltások mentén lehet elképzelni, míg a kölcsönösséget (az interszubsztivitás fogalmán belül) transzformációk jellemzik. A freudi modell komplementer, ezért állandó váltások jellemzik: két szubjektum nem lehet jelen egy kapcsolatban. A preödipális, aktív anya mint szubjektum csakhamar passzív személlyé és

objektummá válik a fejlődés során. Az anya-gyerek kapcsolatban a gyermek az anyai aktív tevékenység objektuma, tehát ezen a kapcsolaton belül nincs mód a gyermeki szubjektivitásra. A komplementaritás modelljén belül cél, hogy a passzivitást a feminin területre korlátozzuk. Ezért van szükség olyan megfogalmazásokra, miszerint az agresszió a nőkben befelé irányul: a szexualitásban az agresszió csakis a mazochizmusban juthat kifejeződésre. Ha mindez nem így lenne, akkor ezeken a területeken a férfiak válnának objektummá, ezt viszont nem akarja sem nő, sem férfi.

Az interszubjektív helyzet tehát egy olyan ideális állapotra utal, amely során a társas kapcsolatokban nem feltételezzük, hogy az egyik fél az objektum pozícióját, vagyis a hiányt, szociológiai értelemben a marginalizáltságot reprezentálja, hanem a felek szimmetrikus kapcsolatok kialakítva elismerik egymás szubjektivitását. A nők szubjektivitása kapcsán tehát az interszubjektív helyzet lehetőségét keressük, felismerve, hogy nem lehet cél a másik objektumként történő definiálása ahhoz, hogy a nők szubjektumként való meghatározása elérhetővé váljon.

3. Az anyaság jelentése a pszichoanalitikus és a feminista elméletekben

A tárgykapcsolati, illetve a kétszemélyes, kontextualizált pszichoanalízis születését követően számos próbálkozással találkozunk az anya helyének, szerepének meghatározására. Az egyes elméletekben az anyaság újabb és újabb aspektusai fogalmazódnak meg, az anyaságot egyre komplexebben, egyre árnyaltabban ismerjük meg, mégsem kerül előtérbe az anya mint szubjektum gondolata. A diskurzus elindításában és életben tartásában többek között nagy szerepet játszottak a feminista pszichoanalitikus szerzők, függetlenül attól, mely pszichoanalitikus és mely feminista irányzatot követték. A pszichoanalitikus elméletekből ugyanis hiányzik annak a körkörösségnek a magyarázata, amely a nőkből anyát formál, anyát, akinek lánygyerekeiből szintén anyák lesznek. A feminista pszichoanalízis területéről származó kritikák egy része viszont éppen ezt a jelenséget próbálta értelmezni, hiszen ez magyarázatot kínál a patriarchális társadalom fennállására és reprodukálására is.

A tárgykapcsolat elméletek és a feminista pszichoanalízis közös vonása és egyben hiányossága, hogy nem ismerték fel az interszubjektivitásban való gondolkodás jelentőségét a nőiség definiálása szempontjából. Nem véletlen, hogy Melanie Klein elmélete jelenti a legjelentősebb fordulópontot az anyaságról való gondolkodásban, hiszen a pszichoanalitikus elméletek közül egyedül az ő elméletében valósulhat meg a helyreállított, szimmetrikus kapcsolatokon keresztül a nők szubjektumként történő leírása. Hiába igyekeztek tehát a feminista pszichoanalitikusok a nők társadalmi pozícióját figyelembe venni az elméletalkotás során, a változás lehetősége minduntalan abba az akadályba ütközik, hogy a zéró összegű játszmaként felfogható szubjektum-objektum kapcsolati helyzetben a nőknek nincsen esélyük arra, hogy önmaguk és mások (f)elismerjék: ők is meghatározhatók szubjektumként.

A Jessica Benjamin-féle kétszemélyes, interszubjektív modell felhívja a figyelmet arra, hogy a társadalmi percepcióban az anyák (és minden nő) statikus használati tárgyként jelennek meg ahelyett, hogy személyként tekintenénk rájuk, és ez egyszerre oka és következménye egy primitív és infantilis gondolkodásmódnak, amelyben a másik mint szubjektum felismerésének hiányát láthatjuk. Benjamin szerint az anyaszerepben is jelentkezik a nők kulturális korlátozottsága, amely leginkább abban nyilvánul meg, hogy a lánygyermek hiába várja anyjától annak elismerését, hogy ő maga is önálló szubjektum, maga is ágens, amennyiben maga is a férfi vágy kiszolgáltatott tárgyaként definiálódik. A

lánygyermek tehát a külvilág felé, az apa felé fordul az autonómia vágyával, éppúgy, mint a fiúgyerek, aki azonban az apától ezt az autonómiát meg is kaphatja, míg a lánygyermek maga is a férfi vágy tárgyává válik.

A kérdés egyszerű és egyértelmű megválaszolásának akadályát jelenti, hogy az ellentmondások sokasága rajzolódik ki a különféle elméletek keretein belül a nőiséggel és az anyasággal kapcsolatban. Az ellentmondás egyrészt pszichoanalitikus értelemben áll fenn (aktív / passzív, szubjektum / objektum, ágens / elszenvedő), másrészt a társadalmi megítélés és az anyaság mint tevékenység is ellentmondásban áll egymással (inaktív tagja a társadalomnak / a gyermek gondozásában aktív személy). Freud rendszeresen utal az anyai aktivitásra és a női passzivitásra, amelyből úgy tűnik, ő is felismerte, hogy az anyaság az a terület, ahol a maszkulinitás és femininitás társadalmi antagonizmusa leginkább megkérdőjeleződik, hiszen az aktivitás / passzivitás megkülönböztetése alól – amelyet a szexualitás területén alapvető fontosságúnak tekintett –, az anyaság fontos kivételt képez. Freud számára a női fejlődés menet a maszkulin aktivitás feladásaként is értelmezhető, ugyanakkor a lány, amikor anyjával identifikálódik, egy aktív személyt figyel meg. Azonban az anya csak a gyermek irányában aktív, a külvilág szemszögéből passzív, illetve nem viselkedik szubjektumként. Az azonosulás a lánygyermek számára tehát csak azért lehet kielégítő és azért jöhet létre, mert abban szerepet kap a gyermek utáni vágyódás is, akivel szemben – és csakis vele szemben – a nő mint anya, maszkulin (vagy aktív) módon viselkedhet. Ebből a megközelítésből is érthetővé válik, hogy a lány miért fogadja el az anyával való azonosuláson keresztül a férfi dominanciát, hiszen az öröm elérése, amely ez esetben a szubjektum pozíciójában gyökerezik, csakis a férfin keresztül valósulhat meg.

Freud elmélete patologizálja azt a nőt, aki ezzel az ellentmondással nem tud együtt élni, és a normálistól eltérő irányban fejlődik, vagyis nem a heteroszexualitást és az anyaságot tűzi ki életcélul. Hozzá kell tenni azonban, hogy a heteroszexualitás alatt nem a nő aktív heteroszexuális vágyát értjük, tehát nem egy heteroszexuális szubjektumról beszélünk, hanem a férfi vágy elfogadásáról, a heteroszexualitás objektumáról, és az anyaság vállalása pedig a benne rejlő ambivalens szubjektum / objektum pozíciókkal együtt történik.

Az anyaságot az aktív / passzív szembeállítás alóli kivételként ismertük meg, amely során az anyaság fogalma megkérdőjelezi ezt az általános érvényűnek hitt nemi különbségtételt. Ez az ellentmondás illetve ambivalencia a nő mint szubjektum vagy objektum kérdése mentén kapcsolható össze: a passzív állapot, a tárgy helyzetének elfogadása jelenti a nő számára az egyetlen utat a szubjektum helyzetének elérésére, amelyet az anyaság jelenít meg a női fejlődés menetben. Az anyaság tehát egyszerre reprezentálja a szubjektum és objektum helyzetét, vagyis megkérdőjelezhető az is, hogy e két fogalom egymástól valóban elkülöníthető-e.

4. A köznapi diskurzus - empirikus vizsgálatok

A tudományos diskurzus szintjén feltárt kérdést, mint empirikusan vizsgálható problémát kíséreltem meg körüljárni, tehát a nőiség és az anyaság kapcsán kialakult köznapi vélekedéseket vizsgálom két, a kérdéshez kapcsolódó kutatás bemutatásán keresztül.

A kérdés, a cél mindkét esetben azonos, hiszen a nőiség és az anyaság témáinak segítségével mérlegeljük azon lehetőségeket és korlátokat, amelyekkel szembetalálkozunk, ha a társadalom és a személyes kapcsolatok szintjén a nőkre mint

szubjektumokra próbálunk tekinteni. A kutatások módszere kvalitatív és kvantitatív tartalomelemzési eljárást követ. A felhasznált adatok azonban eltérnek egymástól, hiszen a levelek esetében egyetlen személy egyetlen esemény kapcsán tett "vallomása" jelenti az elemzés egységét, a fókuszcsoporthoz beszélgetések segítségével folytatott vizsgálat esetében pedig összetett, elméleti témafelvetés csoportos megvitatásából nyerjük az adatokat.

A kutatás két fázisának együttes eredményeit abban kereshetjük, hogy eltérő megvilágításban, megközelítésben szemléltetik a pszichoanalitikus elméletek kapcsán csupán elméleti szinten megtárgyalt kérdés gyakorlati, mindennapi életre kiható és személyes szinten érvényesülő következményeit. A kutatásban tehát bemutatásra kerül, hogy egy konkrét esemény, a szülés kapcsán, illetve a személyes vélekedések szintjén mit jelent a nőiség és az anyaság, illetve e két fogalom hogyan kapcsolódik össze azzal a kérdéssel, hogy a mai magyar társadalomban a nők felismerik-e önmagukban szubjektum voltukat, illetve társas kapcsolataikban elismerik-e őket szubjektumként.

5. Szülési beszámolók

Az anyaság szociális és történelmi konstrukcióként történő definiálásában sokat segít a szülés körülményeinek, eseményeinek, szubjektív feldolgozásának vizsgálata a különböző kultúrákban és történelmi korokban. A szülés élményének leírása rávilágíthat arra, hova helyezi, mit jelent, milyen következményekkel jár egy nő életútjában gyermekének születése. A szüléstörténeteken az is lemérhető, hogy az élmények szerveződése milyen mértékben kontextualizált, vagyis a társadalmi-történelmi-egészségszociológiai háttér milyen szerepet játszik abban, mit írnak le a kérésünkre önként vállalkozó nők szülésük kapcsán. Továbbá megfigyelhető a tudományos diskurzus hatása a szülészeti eseményekre és a szülés élményének feldolgozására is.

A levelek rendkívül jól demonstrálják azokat a lehetőségeket és korlátokat, amelyekkel ma bármely nő szembesülhet, ha egy magyarországi szülészeti intézménybe kerül. Látható volt az elvárások szerepe, az elvárások mögött viszont megtalálhatók a tudományos és népszerű vélekedések különböző beavatkozásokról és szülészeti eseményekről, az egészségügyi hierarchia nemekkel kapcsolatos és presztízssre vonatkozó jellegzetességei és a szülő nővel szemben tanúsított attitűdök. Amit e levelekben találunk, az 368 hiteles történet olyan nők tollából, akik a közelmúltban egy-egy magyarországi intézményben szültek, tehát véleményük elsőrendű forrás a szüléssel, az anyává válással társított elképzelések, elvárások és élmények megismeréséhez.

6. Fókuszcsoporthoz interjúk

A disszertáció elméleti felvetéseire illeszkedő fókuszcsoporthoz beszélgetéseken három olyan téma került megvitatásra, amelyek jól kapcsolhatók a nőiség és az anyaság mint szociális konstrukció felfogásaihoz. Ezek a témák azokról a nézetekről árulkodnak, amelyek a két fogalommal kapcsolatban személyes szinten alakultak ki, ugyanakkor tartalmazzák a témákkal kapcsolatos köznap diskurzusok értékelését is. Tehát a beszélgetések során egyszerre találkozhatunk személyes válaszokkal és ismerhetjük meg a mai magyar társadalomban élő diskurzusok körvonalait.

A szövegek ismerete alapján kialakított változók egy olyan általánosabb szempontokra is rámutatnak, amely egyrészt összekapcsolja a különböző témák megvitatása során kapott válaszokat és azokat egy globálisabb perspektívába helyezi, másfelől a feltett kérdések és a disszertáció témája közötti közvetlen összefüggésre hívja fel a figyelmet.

Mindhárom kérdés az anyaság és a nőiség fogalmairól alkotott diskurzusokat, illetve azok összefüggéseit, az összefüggés jellegét hivatott feltárni. A beszélgetések során viszonylag sokszor hangzott el olyan megszólalás, amely expliciten is érintette azt a kérdést, hogy az anyaság és a nőiség kölcsönösen definiálódó fogalmak-e, vagy éppen ellenkezőleg, a két fogalom társadalmilag konstruált volta megengedi, hogy elkülönülten gondolkodjunk róluk, illetve utalásokat találtunk az összefonódás értékelésére is.

Az anyaság és a nőiség összefonódásának kritika nélküli elfogadása mind elméleti szinten, mind a saját életre vonatkozó gyakorlati következményekkel együtt egyfajta determinisztikus gondolkodásmódra utal. A determinizmus abban nyilvánul meg, hogy a nőiség definiálásában meghatározó szerephez jut az anyaság, az anyai szerepek kivitelezése. Emögött az elgondolás mögött olyan tényezők állnak, amelyek a nőiséget és az anyaságot, illetve a kettőt, mint kölcsönösen definiálódó fogalmakat univerzális, veleszületett jelleggel ruházzák fel, és az ezzel kapcsolatos biológiai és stabil pszichológiai összetevőkre fektetik a hangsúlyt.

Ezzel szemben a nőiség és az anyaság háttérében álló folyamatokat mérlegelő megnyilatkozások relativisztikus gondolkodásmódról árulkodnak, amely szociális konstrukciót, a szociális környezet és kontextus szerepét keresi az anyaság és a nőiség fogalmaiban és a kettő kapcsolatában. A relativisztikus gondolkodásmódra irányuló tendencia előnyben részesíti a változékonyabb társadalmi magyarázatokat, illetve az egyéni különbségeknek teret engedő pszichológiai megközelítéseket a nőiség és az anyaság fogalmainak kialakításában. A szövegek ilyen jellegű kategorizálása nemcsak rendszerezi a gondolatokat, de magyarázatot is kínál a nőiség és az anyaság fogalmaira vonatkozó köznapi és tudományos diskurzus ellentmondásaira is.

Az elméleti háttér leírása során a nőiség kialakulásáról alkotott interszubjektív szemléletben ismertem fel az elméletalkotás egy olyan módját, amelyben nem a szubjektum-objektum relációban definiálódnak a személyek által betöltött pozíciók, identitások, szerepek, hanem a társas élet interakciói által meghatározott, a másik szubjektivitásának kölcsönös elismerése és felismerése által létrejött közegben. A fókuszcsoport beszélgetések eredményei a tudományos diskurzus köznapi életben való leképeződését szemléltetik, ahol a választóvonal nem az objektíven helyes vagy helytelen, az ideologikus vagy az ideológiáktól mentes elképzelések között húzódik, hanem olyan megoldások között választunk, amelyek lehetővé teszik, illetve amelyek gátolják a változást. A kutatás során a relativisztikus megközelítésekben többször megjelent az az álláspont, hogy a nőiség és az anyaság szociálisan konstruált fogalmainak domináns megjelenési formái túl sok korlátozást jelentenek a nők szubjektivitásának elismeréséhez. Ezen a téren tehát lenne igény a változásra, amelyet a nőiség az anyaságon keresztül történő testi meghatározottságának dekonstruálása jelenthetné.

7. Következtetések

Az interszubjektív szemlélet, amely a kapcsolati pszichoanalitikus iskolát leginkább elkülöníti a tárgykapcsolat elméletektől, éppen arra a lehetőségre mutat rá, hogy a társas kapcsolatok valóban szimmetrikus és kölcsönös megjelenítése az egyetlen mód a nők "szubjektumszámba" vételére. Az interszubjektivitás elgondolását és a nők szubjektumként történő meghatározását a tudományos diskurzus egyik lehetséges irányvonalaként kezelhetjük. Ez az irány ugyan egyelőre közelebb áll a társadalmi berendezkedés tudományos leírásának utópiájához, mint a realitás megragadásához, azonban az empirikusan is szemléltetett relevanciájának tükrében tagadhatatlan súllyal

veszi ki részét a szociális konstrukciók állandóan alakuló folyamatában, e folyamat irányának meghatározásában.

A témával kapcsolatos saját publikációk:

Kötetben megjelent tanulmányok:

Kende (2002) Testazonosság és identitás. A különböző testfelfogások szerepe az önfogadásban, In: Csabai, Erős (szerk.) *Test-beszédek*, Budapest: Új Mandátum kiadó, 61-83.

Kende (2002) "Sikertelen" testek, testükkel megjelölt csoportok, In: Csabai, Erős (szerk.) *ibid.*, 150-184.

Kende (2001) Szülészetről szubjektíven, In: Velkei, Szódy (szerk.) *Születéskalauz*, Budapest: Mércse Egyesület, 204-209.

Kende, A., Neményi, M. Two Generation's Perceptions of Femininity in Post-Socialist Hungary In: Pető, A., Rásky, B. (eds.) *Construction. Reconstruction. Wieder. Aufbau. Women, Family and Politics in Central Europe 1945-1998*. CEU-GS, Austrian Science and Research Liaison Office, OSI Budapest, 1999

Folyóiratban megjelent tanulmányok:

Borgos, Kende, Csabai, Erős, Szili (2002, megjelenés alatt) Testbe ágyazott ideálok: Diskurzusok az ideális, a természetes, a mesterséges és az elutasított testről, In: *Pszichológia*

Kende (2000) "Család és/vagy karrier" - Fiatal női életutak szociális konstrukciós megközelítésben, In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, Budapest, 1, LV C., 89-112.

Kende A., Neményi M. (1999) Anyák és lányok, In: *Replika* 1999. április 35: 117-141